

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ

Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ
Α'. 'Υδραιοι κωδικογράφοι, μελουργοί καὶ ψάλτες.

ΑΝΑΤΤΠΟ

ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ»
ΤΟΜ. ΑΒ' (1998-2000)

ΑΘΗΝΑ 2000

ΑΧ. Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗΣ

Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΓΔΡΑΣ

Α'. 'Υδραῖοι κωδικογράφοι, μελουργοί καὶ ψάλτες.*

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' καὶ κυριώτατα καθ' ὅλον τὸν ιθ' αἰῶνα, ἡ νῆσος "Υδρα" ἔχει νὰ ἐπιδείξει σπουδαιὲς φυσιογνωμίες θεραπόντων τῆς ἀσματικῆς πράξεως τῆς ὄρθοδόξου λατρείας, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ λαμπρὰ δείγματα τῶν κυριωτέρων ἐκφάνσεων καὶ παραμέτρων τῆς ψαλτικῆς τέχνης —ὅπως, λόγου χάριν, τῆς κωδικογραφίας ἢ τῆς μελοποίας—, μὲν ἐνα λόγῳ, μιὰ θαυμαστὴ ψαλτικὴ παράδοση, ἡ ὅποια ἡσκήσεις ἀξιοσημείωτη ἐπίδραση στὴν ὁμοειδῆ μουσικὴν παράδοσην συλλήβδην τοῦ 'Αργοσαρωνικοῦ.

Δυστυχῶς, ἐλάχιστα στοιχεῖα τῆς συγκεκριμένης παραδόσεως ἔχουν ὥς σήμερα γίνει εὐρύτερα γνωστὰ¹ καὶ τοῦτα, πάλι, ἀφοροῦν στὴν ἐντελῶς δψιμη περίοδο ἀναπτύξεως αὐτῆς. "Οταν, πρὸ ἐπναετίας περίπου, ἐτοιμᾶχε τὸν ἀναλυτικὸν περιγραφικὸν κατάλογο τῶν μουσικῶν χειρογράφων ποὺ ἀπόκεινται στὴν 'Υδρα'² (οἱ ἀριθμὸι τῶν ὅποιων —δεὶς σημειωθεῖ παρενθετικά—, ἦτοι 52 μουσικοὶ κώδικες³ ἐπὶ συνόλου 100 κωδίκων ποὺ ἡ ὥς σήμερα σχε-

* Τὸ κείμενο ποὺ ᾄκολουθεῖ πρωτοπαρουσιάσθηκε ὡς ἀνακοίνωση κατὰ τὸ «Α' διεθνὲς συνέδριο Ιστορίας - ἀρχαιολογίας 'Αργοσαρωνικοῦ» (Πόρος 26-29 Ιουνίου 1998).

1. Βλ. σχετικὰ κατωτέρω, τὴν ὑποσημείωση 47.

2. Βλ. 'Αχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, Τὰ ἐν "Υδρῷ μουσικά χειρόγραφα" ἦτοι κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Προφήτου Ἡλίου 'Υδρας. Μετὰ παραστήματος, ἔνθα κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Ἱεραῖς μοναῖς Ἁγίας Τριάδος καὶ Παναγίας («Φανερωμένης» καὶ «Ζούρβασης»), ὡς καὶ ἐν Ἰδιωτικαῖς τισὶ συλλογαῖς ἀποκειμένων μουσικῶν κωδίκων, ὑπὸ δημοσίευση.

3. Οἱ ἐν λόγῳ μουσικοὶ κώδικες περιγράφονται ἀναλυτικὰ στὸν —ἐπισημανθέντα ἀνωτέρῳ — ἡμέτερον κατάλογον· γιὰ μιὰν πρώτη πληροφόρηση τοῦ φιλομούσου ἀναγνώστου, σημειώνεται ἐδῶ ὅτι σαράντα μουσικά χειρόγραφα ἀπόκεινται στὴν 'Ιερὰ Μονὴ Προφήτου Ἡλίου 'Υδρας [τρία ἐξ αὐτῶν λανθάνουν σήμερα], τέσσερα στὴν 'Ιερὰ Μονὴ 'Αγ. Τριάδος 'Υδρας [ἔνα ἐξ αὐτῶν λανθάνει], ἔνα στὴν 'Ιερὰ Μονὴ Παναγίας Φανερωμένης («Μητρόπολης») 'Υδρας, πέντε στὴν 'Ιερὰ Μονὴ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου «Ζούρβας» 'Υδρας καὶ δύο μουσικά χειρόγραφα εὑρέθησαν, τέλος, σὲ Ἰδιωτικές συλλογές.

τική ἔρευνα ἔχει ἐντοπίσει στὴν νῆσο⁴, εἶναι ἀρκούντως ἐνδεικτικὸς τῆς ἐν γένει μουσικῆς παραδόσεως τοῦ τόπου), διαπιστώσαμε μὲν ἐνδιαφέρον δτὶ — πέρα τῶν πενιχρῶν στοιχείων ποὺ ἔχουν δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος — στοιχειοθετεῖτο, βάσει τῶν μαρτυριῶν ποὺ παρεῖχαν οἱ ἐν λόγῳ μουσικοὶ κώδικες, μιὰ εὐρείας ἐκτάσεως γηγενῆς φαλτικὴ παράδοση, ἐρειδομένη μάλιστα ἐπὶ ίκανῶν τεκμηρίων. 'Ἐπειδὴ ἡ δημοσίευση τοῦ μνημονευθέντος ἡμετέρου ἀναλυτικοῦ καταλόγου ἔχρονισε ἥδη — ἡ ἔκδοση αὐτοῦ προγραμματίζεται σύν Θεῷ γιὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος —, πιστεύουμε δτὶ, ὅτε, χρήσιμη διαστάση θὰ ἀποβεῖ μιὰ προδρομικὴ ἐκθεση τῶν ἐπισημανθέντων στοιχείων, ποὺ νὰ κοινοποιεῖ μὲν τὸ εῦρος τῆς συγκεκριμένης παραδόσεως, νὰ βοηθεῖ δὲ πρὸς μακροπρόθεσμη, πλέον νηφάλια καὶ ἀντικειμενική, ἀποτίμηση τῆς δποιας ἀξίας αὐτῆς.

Σημειώνουμε ἐκ προοιμίου δτὶ κατόπιν καὶ τῆς ἐπιβεβλημένης ἐπιστημονικῆς βασάνου, ἡτοι συγκετικήσεως διμοειδῶν πληροφοριῶν ἀπὸ λοιποὺς μουσικοὺς κώδικες τοῦ ἑλλαδικοῦ καὶ διεθνοῦς χώρου καὶ διασταυρώσεως τῶν προκυψασῶν πληροφοριῶν βάσει τῆς ὑφισταμένης μουσικολογικῆς βιβλιογραφίας, συνελέγησαν τελικὰ πολυάριθμα δεδομένα, ποικίλης ὑφῆς καὶ κατακανόνα ἔξειδικευμένου μουσικολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, δπως, γιὰ παράδειγμα, κωδικολογικὰ (γιὰ τοὺς μουσικοὺς κώδικες τῶν ἐπωνύμων 'Τραϊών κωδικογράφων ἢ τῆς ἐν γένει ὑδραϊκῆς μουσικῆς παραδόσεως), βιοεργογραφικὰ (γιὰ τοὺς 'Τραϊών κωδικογράφους, μελουργούς, ψάλτες καὶ κτήτορες κωδίκων), ιστορικομουσικολογικὰ (γιὰ τοὺς διδασκάλους ἢ τίς μουσικὲς καταβολές τῶν 'Τραϊών μουσικῶν), μορφολογικὰ (γιὰ τὴν συνθετικὴ καὶ ἐν γένει μελικὴ δραστηριότητα 'Τραϊών μελουργῶν καὶ τὰ ἔκδεδομένα ἢ ἀνέκδοτα — κυρίως — μουσικὰ ποιήματα αὐτῶν) κ.ο.κ. Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω δεδομένα, στὴν παροῦσα μελέτῃ περιοριζόμαστε σὲ βραχεῖα μόνον ἐπισήμανση τῶν βασικῶν παραγόντων τῆς φαλτικῆς παραδόσεως τῆς 'Τραϊς, ἡτοι — κατὰ τὴν διατύπωση καὶ τοῦ ὑποτίτλου — στὴν κοινοποίηση καὶ μνεῖα τῶν δινομάτων τῶν

4. Γενικὰ γιὰ τοὺς χειρογράφους κώδικες ποὺ ἀπόκεινται στὴν νῆσο "Τραϊα βλ. [έκτὸς τοῦ μνημονευθέντος ἡμετέρου καταλόγου (ὅπου, βεβαίως, περιγράφονται ἀποιλειστικὰ τὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς "Τραϊς, παρέχονται, δμως, συνοπτικὰ καὶ πληροφορίες γιὰ εὐαριθμους ἀκόμη — συγκεκριμένα δώδεκα — ἀκαταγράφους ὑδραϊκοὺς κώδικες)] τοὺς ἐπομένους καταλόγους: X. Ι. Παπαϊωάννου, «Ἐν χειρόγραφον τοῦ ὑπομνήματος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου εἰς τὰ 4 Εὔαγγέλια», Θεολογία Γ' (1925), σσ. 243-255. Λίγους Πελίτη, Συνοπτικὴ ἀγαγοφή χειρογράφων ἐλληνικῶν συλλογῶν, Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 84-89. Κρίτωνος Χρυσοχοΐδη, «Παλαιογραφικὰ "Τραϊς», Σύμμεικτα Γ' (1979), σσ. 179-195. Πρβλ. καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ ιστορικοῦ καὶ παλαιογραφικοῦ ἀρχείου τοῦ Μορφωτικοῦ 'Ιδρυμάτος τῆς 'Εθνικῆς Τραπέζης, Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καὶ ἀρχείων, Αθῆνα 1978, σσ. 14-16.

“Τύρανοι καθηκογράφων, μελουργῶν καὶ ψαλτῶν⁵, μὲ συνοπτικές καὶ ἐπιγραμματικές ἐν πολλοῖς ἀναφορές στὰ κύρια σημεῖα τῆς δραστηριότητός τους, ἐπιφυλασσόμενοι σὲ εὐθετότερο χρόνο νὰ προβοῦμε στὴν παρουσίαση καὶ τὸν σχολιασμὸν τῶν ὑπολοίπων⁶.

* * *

Πρὸς τὸ παρόν, ὁ «ἀρχαιότερος» μουσικός κώδιξ τῆς θρακικῆς ψαλτικῆς παραδόσεως ἔχει ἐντοπισθεῖ στὴν Κερά Μονὴ Προφήτου Ἡλιού “Τύρανος” πρόκειται γιὰ μιὰν καλαίσθητη Ἀνθολογία, γραμμένη μὲ τὴν πρωτότυπη σημειογραφία καὶ στοιλισμένη μὲ ὡραῖα πρωτογράμματα καὶ περίτεχνα κοσμήματα, σχεδιασμένα μὲ πράσινη, κίτρινη καὶ ἔρυθρα μελάνη. Ο κώδιξ εἶναι χρονολογημένος, κατὰ τὸ ἔτος 1796, καὶ ἔχει γραφεῖ ἀπὸ κάποιον Ἀναγνώστη Πάνον Οἰκονόμον ἢ Πάνο Οἰκονόμου ἀναγνώστη, ὁ ὄποιος καὶ συντάσσει, στὸ φ. 101ν τοῦ κώδικος, τὸ ἀκόλουθο καθηκογραφικὸ σημείωμα:

Ἐγράφησαν τὰ παρόντα ἐ/πει χειρός μου, ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς/καὶ ἀμαθοῦς.
Ἀναγνώστη,/πάνον Ἰκονόμου καὶ ἐτελει/ώθεισαν ἐν ἐτῃ 1796/μηνὴ
Μαΐου 16 εἰς νισί/ον ὅδοα./

Δέκα ἔτη μεταγενεστέρως, κατὰ τὸ 1806, παραδίδεται καὶ ἄλλο χειρόγραφο καθηκογράφου ἐκ τῆς περιφύμου νῆσου “Τύρανος”, δπως χαρακτηριστικὴ αὐτομαρτυρία ἐπισημαίνει, τοῦ Δημητρίου Μαρούνα πρόκειται γιὰ ἓνα Εἴ-

5. Νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ ἀνωτέρω διαχωρισμὸς (καθηκογράφοι - μελουργοί - ψάλτες) εἶναι κατ’ ἀνάγκην σχετικός γιὰ παράδειγμα, εἶναι κατανοητὸ στοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ψαλτικὴ τέχνη ὅπι ἐνας καθηκογράφος ἢ μελουργός εἶναι συνήθως καὶ ψάλτης. Ἀκόμη, καὶ γιὰ δποιεσδήποτε μουσικὲς φυσιογνωμίες, τίποτε δὲν ἀποικεῖται ἀναλόγους συγχετισμούς μεταξὺ τῶν ἐδῶ διακρινομένων τριῶν ἰδιοτήτων, ἀν ἀναλογισθοῦμες ὅτι κάποια συγκεκριμένη πτυχὴ (καθηκογραφικὴ, συμβετακὴ ἢ ψαλτικὴ) τῆς δραστηριότητος αὐτῶν μπορεῖ ἀπλῶς νὰ μὴ μῆται εἶναι πρὸς τὸ παρόν γνωστή. Τοῦ⁷ αὐτὴν τὴν αἵρεση νὰ θεωρῇται καὶ ἡ ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τῶν ἐπισημανομένων ἐδῶ “Τύρανοι μουσικοτάτων ἀνδρῶν, οἱ ὄποιοι παρουσιάζονται στὴν συνέχεια ὑπὸ τὴν πρωτογενῆς ἐπισημανθεῖσα ἰδιότητά τους.

6. Γιὰ τὴν κατ’ ἰδίαν διαπραγμάτευση καὶ εἰδικὴ μουσικολογικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἀνωτέρω —περὶ τῆς ψαλτικῆς παραδόσεως τῆς νῆσου “Τύρανος σχετικῶν— δεδομένων, θὰ ἀκολουθήσει τὸ δεύτερον (κατ’ ἀνάγκην εἰδικώτερο καὶ ἐκτενέστερο) μέρος τῆς παρούσης μελέτης (ποὺ —διπὸ τὸν τίτλο “Η ψαλτικὴ παράδοση τῆς νῆσου “Τύρανος. Β”. Γενικὴ ἀποτίμηση)— θὰ δημοσιευθεῖ σύντομα σὲ ἀρμόδιο περιοδικό), δπου θὰ καταχωρισθοῦν καὶ τὰ ἐπισημανθέντα μουσικὲ κείμενα τῆς θρακικῆς ψαλτικῆς παραδόσεως καὶ γενικώτερα θὰ ἔξιγνιασθεῖ —εὐελπιστοῦμε— διεξοδικὰ τὸ συγκεκριμένο θέμα.

7. Βλ. Προφήτου Ἡλιού “Τύρανος 632. [Ψὲλὴ περὶ τοῦ κώδικος καὶ τοῦ ἐπισημανομένου στὴν συνέχεια καθηκογράφου μνεία βλ. καὶ εἰς Λίνου Πολίτη-Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνων. Συνοπτικὴ καταγραφή», Δελτίο τοῦ Ιστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ ‘Αρχείου, σ’ (1988-1992), ‘Αθῆνα 1994, σ. 343].

μολόγιον τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου, γραμμένο μὲ τὴν μεταβατικὴν ἑξηγητικὴν σημειογραφία, τὸ ὅποιο ἀπόκειται πάλι στὴν Ἱερὰ Μονὴ Προφήτου Ἡλιού "Τύρας"⁸ καὶ παρουσιάζει ἀξιοσημείωτην σύμπτωσην πρὸς τὸν προηγούμενον κώδικα ὡς πρὸς τὴν χρήσην τριγραμμίας (πράσινη, κίτρινη καὶ ἐρυθρὰ μελάνη) γιὰ τὰ πρωτογράμματα καὶ λοιπὰ κοσμήματα ποὺ ἀπαντοῦν σ' αὐτό. Τὸ χειρόγραφο ἐπισφραγίζει δὲ ἀκόλουθος ἐκτενῆς κοινοφάνη:

»Ωστερὸς ξένοι χαίρονται ἵδειν πατρίδα/
καὶ οἱ θαλαττεύοντες ἵδειν λιμένα,/|
οὖτως καὶ οἱ γράφοντες ἵδειν βιβλίον τέλος./|
»Εἴληφε τέλος τὸ παρὸν διὰ χειρὸς καὶ/
μοῦ ἀμαθοῦς δημητρίου μαρούνα, τοῦ ἐν/
τῆς περιφήμου νήσου ὕδρας ἐν ἔτει/
σωτηρίῳ, αὐτὸς δεκεμβρίου 22 ἐν τῇ/
νίσιω "Τύρα, καὶ οἱ ἀναγνώσκοντες/
εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ/
»Τῶν ἀνὰ χεῖρας λαβόντων τὴν δε βίβλον,/|
»δέομαι θερμῶς τοῦ δούναι μοι συγνώμην,/|
»περὶ τῶν κειμένων ἐν ταύτῃ γε σφαλμάτων,/|
»ἄτηρα πεφεύγασι τὸν ὄφθαλμόν μου.
»Η μὲν χεὶρ ἡ γράφασα σήψεται τάφῳ,/|
Γραφὴ δὲ μενεῖ εἰς χρόνους μακροτάτους/
ΤΩ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗ ΤΩΝ | ΚΑΛΩΝ Θ[Ε]Ω ΔΟΞΑΙ⁹

Στὴν ἵδιαν ὑδραϊκὴν μονὴν σῷζεται ἐπίσημης πανομοιότυπος πρὸς τὸν ἀνωτέρω κώδικα (Ἐλεγμολόγιον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου), ἀχρόνιστος, δύμας, καὶ ἀνυπόγραφος¹⁰, τὸν ὅποιον —κρίνοντας ἀπὸ τὴν γραφὴν— ἀποδίδουμε (μὲν κάθε ἐπιφύλαξη) στὸν μουσικὸν κάλαμο τοῦ αὐτοῦ Δημητρίου Μαρούνα. Οὐ ἐν λόγῳ κωδικογράφος, ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων δύο κωδίκων ποὺ ἐνετοπίσθησαν στὴν "Τύρα, γράφει κατὰ τὸ ἔτος 1808, ἔνα ἀκόμη κώδικα, μιὰν Ἀνθολογία αὐτὴν τὴν φορά, ποὺ σήμερα ἀπόκειται στὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν¹¹. ἀπὸ τὸ κωδικογραφικὸν σημείωμα τοῦ τελευταίου κώδικος, τὸ

8. Βλ. Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 722.

9. Βλ. Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 722, φ. 124r.

10. Βλ. Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 615.

11. Βλ. Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν 33 [ἐξ αὐτοφίας (ἡ ἀριθμηση κατὰ τὸν κατάλογο Νίκου Ἀ. Βέη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν. Μέρος Α'). Κώδικες 1-80, ἐν Ἀθήναις 1906, σσ. 33-34· ἡ παλαιότερη ἀριθμηση τοῦ κωδικοῦ ἦταν Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 134]. ἀπλῆ περὶ τοῦ κωδικοῦ μνεῖται βλ. καὶ εἰς Μανόλη Κ. Χατζηγιανούμη, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς

ὅποιο ἐνδιαφέρει ἔδω νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι εἶναι πανομοιότυπο πρὸς τὸ ἥδη ἀνωτέρω παρατείθεν (γεγονὸς ποὺ ἀναμφίβολα ἐπιτρέπει τὴν εἰκασία ὅτι ὁ συγκεκριμένος γραφεὺς μετήρχετο συνήθως ἐνιαίᾳ τακτικῇ)¹², προκύπτει ὅτι καὶ ὁ παρὼν κῶδις φιλοποεῖται ἐν τῇ τήσι φράσῃ "Τύρα, κατὰ τὸν Αἴγαουστο τοῦ μηνούνεθέντος ἔτους, μετὰ παρέλευση, δηλαδή, ἐνδὲ καὶ ἡμίσεος περίπου ἔτους ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ πρώτου γνωστοῦ κώδικος τοῦ ἴδιου Δημητρίου Μαρούνα.

Οἱ προαναφερθεῖσες μουσικὲς φυσιογνωμίες εἶναι οἱ μόνοι —πρὸς τὸ παρόν, τούλαχιστον, ἐντοπισθέντες— "Τύρανοι καδικογράφοι ποὺ μεταχειρίζονται τὴν παλαιὰ συνοπτικὴ σημειογραφία, στὴν πρωτότυπὴ τῆς μορφὴ ὁ πρῶτος καὶ στὴν μεταβατικὴ ἔξηγητικὴ φάση ἔξελιξεώς τῆς ὁ δεύτερος· οἱ λοιποὶ Τύρανοι καδικογράφοι γράφουν διὰ τῆς νέας μεθόδου ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ποὺ ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸ ἔτος 1814 καὶ ἐντεῦθεν. Ἀπὸ αὐτούς διακρίνεται σαφῶς ὁ Γεωργίος παπᾶς Ἰωάννου Μάνος, διηγόδες πράγματι καδικογράφος, τὸ δνομα τοῦ δποίου δὲν κατέχει, δυστυχῶς, τὴν προσήκουσα θέση στὴν χορεία τῶν καδικογράφων τῆς νέας μεθόδου.

"Απὸ τὰ ὁδὶ σήμερα συλλεγέντα στοιχεῖα, ἡ καδικογραφικὴ παραγωγὴ τοῦ Γεωργίου Μάνου ἀποτιμᾶται σὲ εἴκοσι περίπου μουσικοὺς κώδικες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δεκαπέντε ἔχουν ἐντοπισθεῖ στὴν Ιερὰ Μονὴ Προφήτου Ἡ-

μουσικῆς 1453-1820. Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ νέου ἐλληνισμοῦ, Αθήνα 1980, σ. 215. Ηρβλ. καὶ Λίνου Πολίτη-Μαρίας Πολίτη, δ.π., σ. 417.]

12. Τὸ ἐν λόγῳ καδικογραφικὸ σημείωμα (γραμμένο μὲ ἐρυθρὰ μελάνη) καταχορίζεται στὸ φ. 194r τοῦ κώδικος, ἔχει δὲ ὡς ἀπολούθως (εἴς αὐτοψίας πλήρες δημοσιεύεται καὶ εἰς Νίκου Α. Βέη, δ.π., σ. 34):

»Ωστέορ δένοι χαλκουσιν ἰδεῖν πατρίδα,/ καὶ ἡ θαλατεύοντες ἰδεῖν λιμανία,/ οδτωρ καὶ οἱ Γράφοντες ἰδεῖν βιβλίον τέλος,/ πελλήρε τέλος ἡ παρούσα περισπούδαστος / βιβλίος, διὰ χειρὸς καμοῦ δημητρόν μα/ ρούκα τοῦ ἐν τῇ περιφήμου τήσου ὕδαρα/ ἐν ἔτει σωτηρίω: αρῷ: ἀνΓούστον: κ: ἐν τῇ/ νίδω ὕδαρα καὶ δι ἀναΓινώσκοντες/ ἐνχεσθε ὄπερ ἐμοῦ/ »Τῶν ἀνὰ χειρας λαβόγτον τὴν δὲ βιβλον,/ πδέομαι θερμῶς τοῦ δούναι μοι συΓγνώμην,/ ππερὶ τῶν κειμένων ἐν ταύτῃ Γέ σφαλμάτων,/ πδ την περευΓασι τῶν ὠφθαλμών μον,/ πδ Η μὲν χειρ η Γράφασα σήφεται τάφω,/ πΓραφὴ δὲ μενεὶ εἰς ζδόντος μαριοτάτον/ ΤΩ ΣΗΝΤΕΛΕΣΤΗ | ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΘΕΩΙΔΟΞΑ.

λιού "Τύρας"¹³. Δυστυχῶς, ἐν κατακλεῖδι δρισμένων μόνον κωδίκων ὑπέγραψε —διὰ βυστινόχρου μελάνης, δπως συνήθιζε—, ἀλλά, παρὰ ταῦτα, οἱ πληροφορίες ποὺ τὰ λιγοστά αὐτὰ κωδικογραφικά σημειώματά του παρέχουν, εἴναι ἀπολύτως ἔνδεικτικές· παραδίδουν, καὶ ἀρχάς, ἀσφαλῆ δροθέσια γιὰ τὸ ἀκριβὲς χρονικὸ πλαίσιο ἐργασίας του καὶ πιστοποιοῦν, δευτερευόντως, τὸν χαρακτῆρα τῆς συγκεκριμένης ἐργασίας. Εξηγούμαστε εὐθύς· ὁ Μᾶνος ήταν καὶ ἐπάγγελμα κωδικογράφος καὶ ἐκτελοῦσε συνήθως καθορισμένες παραγγελίες, πιθανώτατα καὶ γιὰ βιοποριστικοὺς λόγους, γεγονός ίδιαίτερα σύγχθες γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη (α' ἥμισυ ιθ' αἰῶνος). Ο ίδιος αὐτοχαρακτηρίζεται γραφεῖς:

Τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα διὰ χειρὸς ἐμοῦ/Γεωργίου πατᾶ Ιωάννου.
Γραφέως./,

σημειώνει στὸ τέλος ἐνὸς κώδικός του¹⁴, ἐνῶ τέσσερα ἀπὸ τὰ δικτὰ κωδικογραφικά σημειώματα ποὺ συνοικιά παραδίδει, ἀναφέρονται λεπτομερῶς στοὺς κτήτορες τῶν αὐτογράφων του κωδίκων, μουσικές φυσιογνωμίες —ἀπὸ διάφορα μέρη τοῦ καθόλου ἑλληνισμοῦ— οἱ ὄποιες, βεβαίως, συμπίπτουν μὲ τὰ πρόσωπα ἐκείνα ποὺ «αἰτήθηκαν» τὴν συγγραφὴ τῶν συγκεκριμένων χειρογράφων γιὰ προσωπικὴ τους χρήση:

Ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ/Γεωργίου πατᾶ Ιωάννου, κτῆμα δὲ Θεοφίλου ἵερο/μονάχου, τοῦ ἐκ τῆς ἑλασσωνίτιδος μονῆς τῆς ὑπε/ραγίας.
1828. Αὐγούστου 12. ἐν τῇ νήσῳ Ζάρα./,

σημειώνεται ἐν κατακλεῖδι δύο αὐτογράφων του Δοξασταρίων ποὺ ἀπόκεινται σήμερα στὴν Ιερὰ Μονὴ "Ολυμπιωτίσσης"¹⁵. Ο κτήτωρ δὲ μιᾶς διτέμου Ανθολογίας του, φυλασσομένης στὴν Ιερὰ Μονὴ Προφήτου Ηλίου "Τύρας"¹⁶, εἴναι Κυδωνιεύς:

13. Βλ. τοὺς ἐπομένους κώδικες: Προφήτου Ηλίου "Τύρας" 605 καὶ 604 (Α' τόμος Ανθολογίας σὲ δύο τεύχη), 611 καὶ 606 (Β' τόμος τῆς ίδιας Ανθολογίας σὲ δύο τεύχη), 723, 607, 617, 623, 627, 601, 602, 608, 613, 624, 631, 626. Σ' αὐτοὺς προσθέτεος ἔνας ἀκόμη (λαθάνων σήμερα) αὐτόγραφος τοῦ ίδιου καθδίξ (Δοξαστάριον Πέτρου Πελοποννησίου, τοῦ ἔτους 1831) πῆς Μονῆς Προφήτου Ηλίου "Τύρας", τὸν δόποιον (δις ὅπ' ἀριθμ. 33) ἀναγράφει ὁ Λίνος Πολίτης, Συνοπτικὴ ἀναγραφὴ χειρογράφων ἑλληνικῶν συλλογῶν, δ.π. σ. 88.

14. Βλ. Προφήτου Ηλίου "Τύρας" 627, σ. 244.

15. Βλ. Ολυμπιωτίσσης 213, φ. 104ν καὶ Ολυμπιωτίσσης 214, φ. 292γ, ἀντίστοιχα. Πρέβη καὶ Εὐαγγέλου Σκούφαρά, Ολυμπιώτισσα. Περιγραφὴ καὶ ἴστορία τῆς Μονῆς. Κατάλογος τῶν χειρογράφων. Χρονικά σημειώματα. Ακαδονθία Παναγίας τῆς Ολυμπίας τίσσης. Εγγραφαὶ ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Μονῆς (1336-1900), Αθῆναι 1967, σσ. 411-412. Λίνος Πολίτη-Μαρίας Πολίτη, δ.π., σ. 393.

16. Βλ. Προφήτου Ηλίου "Τύρας" 607, φ. 210ρ.

Τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα. ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ / Γεωργίου παπᾶ
Ίω[άννου] μάνου. ιπῆμα δε βασιλεῖον Α. Νικολαΐδον. Κυδω-
νιαῖς ἀριθμὸς ιδ' / ἐν ὅδῳ τῇ ιη' Ιουνίου φωλΓ./

*Ομοιοτρόπως συντάσσεται καὶ ὁ κολοφών μιᾶς ἀκόμη Ἀνθολογίας του, ποὺ
εὑρίσκεται σήμερα στὴν βιβλιοθήκη τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Κοζάνης
κυροῦ Διονυσίου¹⁷:

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα. Ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Γεωργίου παπᾶ Ιωάν-
νου μάνου. ιπῆμα δὲ Ἀρανίου ἱερομονάχου τοῦ πελοποννησίου
ἀριθμ. 20. Τὰ πάντα τετράδια 45, ἐν "Υδρα τῇ η' Ιουνίου φωμγ".

*Ο τελευταῖς καῶδιξ ἀποτελεῖ καὶ τὴν —πρὸς τὸ παρόν, τούλαχιστον, γνωστή—
πλέον ὄψιμη ἔργασία τοῦ Γεωργίου Μάνου· ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι κατὰ
συγκυρία —ὅχι τυχαία ἐνδεχομένως— ὅσα ἐκ τῶν ἐνυπογράφων αὐτογράφων
του παραδίδονταν συγκεκριμένη χρονία γραφῆς, χρονολογοῦνται —ἔξαιρέσει
δύο καδίκων¹⁸— ἀνὰ δεκαετίες. Πρὸς τὸ παρόν, τὸ ἀρχαιότερο χρονολογη-
μένο αὐτόγραφό του εἶναι μιὰ δίπομη Ἀνθολογία (σταχωμένη σὲ τέσσερα συνο-
λικὰ τεύχη, ποὺ ἀπόκεινται ὅλα στὴν Ἱερὰ Μονὴ Προφήτου Ἡλίου "Υδρας"¹⁹),
ἡ ὁποία παραδίδεται κατὰ τὸ ἔτος 1823· τὸ σημειώνει ὁ ἴδιος ὁ γραφεὺς στὸ
φ. 89r τοῦ δευτέρου τεύχου:

Τέλος τοῦ δευτέρου τόμου 1823 ὅδα.

*Ακολουθοῦν οἱ μνημονευθέντες κάθικες τῶν ἔτῶν 1833²⁰ καὶ 1843²¹, βάσει
τῶν ὅποιων οἱ τρεῖς τελευταῖς δεκαετίες τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ιθ' αἰῶνος προσ-

17. Βλ. Βιβλιοθήκης μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονυσίου (†) 12, φ. 354v.
Πρβλ. καὶ Στέλλας Λ. Ψαριανοῦ, «Κατάλογος γειτογράφων καθίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ
Μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονυσίου (Ψαριανοῦ)», Οἰκουδομή, Ἐπετηγὸς Ἐκκλη-
σιαστικὴ καὶ Φιλολογικὴ Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σερβίων καὶ Κοζάνης, ἔτος Β' (1959),
Κοζάνη 1960, σσ. 292-293.

18. Ἄναφερόμαστε, βεβαίως, στοὺς προμνημονευθέντες (βλ. ὑποσημείωση 15) δύο
κάθικες ποὺ φυλάσσονται στὴν Ἱερὰ Μονὴ "Οὐκυπιστίσσης, οἱ ὅποιαι χρονολογοῦνται
κατὰ τὸ ἔτος 1828. Στὴν ἴδια κατηγορία πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ καὶ ὁ —ἐπίσης αὐτόγραφος
τοῦ Μάνου— λανθάνων καῶδιξ τῆς Μονῆς Προφήτου Ἡλίου "Υδρας" (βλ. ἀνωτέρω, ὑποση-
μίωση 13), δόποιος, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Λίνου Πολίτη —ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν
μόνη γνωστοποίηση τῆς ὑπάρξεως τοῦ συγκεκριμένου γειτογράφου— ἔχει γραφεῖ κατὰ
τὸ ἔτος 1831.

19. Βλ. κατὰ σειράν: Προφήτου Ἡλίου "Υδρας" 605, 604, 611 καὶ 606.

20. Βλ. Προφήτου Ἡλίου "Υδρας" 723 καὶ 607 (Α' καὶ Β' τόμος, ἀντίστοιχα, μιᾶς
Ἀνθολογίας [τὸ καθικογραφικὸ σημείωμα —ποὺ ἀνευρίσκεται στὸ φ. 210r τοῦ δευτέρου
κάθικος— παρετέθη ἡδη ἀνωτέρω πρβλ. ὑποσημείωση 16]).

21. Βλ. Βιβλιοθήκης μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονυσίου (†) 12. Πρβλ.
καὶ ἀνωτέρω, ὑποσημείωση 17.

διορίζονται, νομίζουμε, ἀσφαλέστατα ὡς ἡ πλέον παραγωγικὴ περίοδος φιλοτεχνήσεως μουσικῶν καδίκων ἀπὸ τὸν Γεώργιο πατᾶ² Ιωάννου Μάνο.

"Οπως διευκρινίσθηκε ηδη ἀνωτέρω, ἀπὸ τοὺς εἰκοσι περίου καδίκες τοῦ συγκεκριμένου καδικογράφου μόνον οἱ δικτῶ προσδιορίζονται μὲν ἀσφαλῆ καδικογραφικὰ σημειώματα τοῦ ἰδίου ὡς αὐτόγραφά του²². στοὺς ὑπολοίπους —οἱ δόποιοι εύκολα ταυτίζονται βάσει τῆς διμοιότητος τῆς γραφῆς²³— δὲν εἶναι περιττὸ νὰ μνημονεύθει ὅτι «έπειμβαίνειν» ἐνίστε ἀλλοὶς γραφεῖς, σύγχρονος τοῦ Μάνου, καὶ ἀποτληρώνει τὴν ἔλλειψη διευκρινιστικοῦ περὶ τοῦ καδικογράφου σημειώματος, μιμούμενος τὴν συνήθη διατήπωση ποὺ χρησιμοποιεῖ δὲ Μάνος:

*Ἐγράφη διὰ χειρὸς πατὰ γεωργίου Ἰωα[ννον] Μάνου.*²⁴

*Διὰ χειρὸς πατὰ / Γεωργίου Ἰωάν[νον] Μάνου ἐγράφη.*²⁵

ἀναγράφεται —δίκην κολοφῶνος— σὲ δρισμένα ἀπὸ τὰ ἐν λόγῳ χειρόγραφα. Ἐπισημάνουμε ἴδιαίτερα ἐδῶ τὸ γεγονός, ὡς πρωτογενῆ ἔνδειξη γιὰ τὴν —πέριξ τοῦ ἐν λόγῳ καδικογράφου— ὑπαρξη καὶ ἄλλων προσώπων, οἰκείων ἢ μαθητῶν καὶ πάντως συμπαραστατῶν καὶ βοηθῶν του στὴν ἐπιτελουμένη καλλιτεχνικὴ ἔργασία του. Τοῦτο τεκμαίρεται καὶ ἀπὸ περαιτέρω ἐστωτερικὰ καδικολογικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἐν πολλοῖς ἐπικεντρώνονται —πέρα τῶν χρησιμοποιουμένων διλικῶν χάρτου, γιὰ παράδειγμα, ἢ μελάνης— στὴν ἐμφανῆ διμοιότητα ποὺ παρουσιάζει ἡ γραφὴ τεσσάρων τούλαχιστον —ἀποκειμένων στὴν Τερά Μονὴ Προφήτου Ἡλιού "Τύρας— χειρογράφων²⁶, πρὸς τὴν χαρακτηρι-

22. Πέρα τῶν ηδη μνημονεύθέντων καδικογραφικῶν σημειωμάτων ποὺ παραδίδει ὁ Γεώργιος Μάνος [ἥτοι (ἀναφεραταιώνοντας) αὐτῶν τῶν δύο καδίκων τῆς Μονῆς Ὀκυμπιωτίσσης (βλ. σχετικὰ ὑποσημειώσεις 15 καὶ 18), τοῦ καδίκου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μακεριστοῦ μητροπολίτου Κοζάνης καροῦ Διονυσίου (βλ. σχετικὰ ὑποσημειώσεις 17 καὶ 21), τῆς διτέρου Αγιθολογίας (καθίδιες 723 καὶ 607) τῆς Μονῆς Προφήτου Ἡλιού "Τύρας (βλ. σχετικὰ ὑποσημειώσεις 16 καὶ 20), τῆς εἰς τέσσερα τεύχη (καθίδιες 605-604-611-606) διηγημένης Αγιθολογίας τῆς Ιδιας Μονῆς (βλ. σχετικὰ ὑποσημείωση 19) καὶ τοῦ καδίκου Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 627 (βλ. σχετικὰ ὑποσημείωση 14)], σημειώνεται ἐδῶ, γιὰ τὴν ιστορία τοῦ πράγματος, διὰ ίδιοχείρων ὑπογράφει ἐπιτροποθέτως καὶ τοὺς ἔξης αὐτογράφους του καδίκες: Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 629 (σ. 312: Τέλος. τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν δόξα διὰ χειρὸς / ἐμοῦ Γεωργίου, πατᾶ Ιωάννου) καὶ Merlier 20 (σ. 155: τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα, ἐΓράφη διὰ χειρὸς / ἐμοῦ Γεωργίου πατᾶς Ιωάννου. / Πρβλ. καὶ Μανόλη Κ. Χατζηγιανουμῆ, Μουσικὰ χειρόγραφα Τονγκοκατίας (1453-1832), τόμος πρῶτος, Αθήνα 1975, σσ. 253-254].

23. Ἀναφερόμαστε κωρίως στοὺς ἔξης καδίκες: Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 617, 623, 601, 602, 608, 613, 624 καὶ 631.

24. Βλ. Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 604, φ. 96r. Πρβλ. καὶ Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 624, φ. αρ: *Ἐγράφη διὰ χειρὸς / πατὰ Γεωργίου Μάνου.*

25. Βλ. Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 606, φ. 96r.

26. Πρόκειται περὶ τῶν καδίκων Προφήτου Ἡλιού "Τύρας 612, 609, 614 καὶ 600.

στική γραφή τοῦ Γεωργίου Μάνου· ἐπειδὴ ἡ γραφὴ τῶν συγκεκριμένων χειρογράφων δμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Μάνου, σὲ σημεῖο, δμως, ποὺ νὰ μὴ ἐπιτρέπει τὴν ταύτισή της, ἔστω καὶ σὲ μιὰν πρώτην ἡ ὑστερη ἀντίστοιχα φάση αὐτῆς, εἰκοτολογοῦμες πῶς πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸ «κωδικογραφικὸ ἔργαστήριο» ποὺ ὁ συγκεκριμένος γραφεὺς εἶχε μᾶλλον συστήσει στὴν "Τύρα πιστεύοντες, ἐπιπροσθέτως, δτι ἡ ἀνωτέρω εἰκασία ἐνισχύεται σοβαρὰ καὶ ἀπὸ ἓνα ἀγιορειτικὸ μουσικὸ κώδικα, τὸν Γρηγορίου 16²⁷, χειρόγραφο ποὺ —ἔξ ἐπόψεως γραφῆς κρινόμενο— κατατάσσεται ἀβίαστα στὴν κατηγορία τῶν μηνημονεύθεντων τεσσάρων ὑδραϊκῶν κωδίκων καὶ —τὸ καὶ σπουδαιότερον— εἶναι, κατὰ εύτυχη συγκυρία, χρονολογημένο καὶ ὑπογεγραμμένο ὡς ἀκολούθως:

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δέξα . ἐγράφει διὰ χειρὸς παρ' ἔμοιον
Μπεοκέτου παππᾶ Ἰωάννου μάνου ὑδρη: ηπῆμα Βυσσαρίωνος
μοναχοῦ ἀγιωρίτου: τῇ 28: Νοεμβρίου: 1832.²⁸

Εἶναι αὐτονόητο —πέρα τῶν ἄλλων καὶ λόγῳ τοῦ δύνματος τοῦ κωδικογράφου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς ταυτότητος τοῦ ἀνωτέρω σημειώματος πρὸς τὸν γενικῶτερο τύπο κοινωνίους ποὺ μεταχειρίζεται δὲ Μάνος — δτι εὑρισκόμεθα ἐνώπιον στενοῦ συγγενοῦς (μᾶλλον ἀδελφοῦ) αὐτοῦ καὶ ἐν ταύτῳ βασικοῦ συνεργάτου του στὸ λεγόμενο κωδικογραφικὸ του ἔργαστήριο, ἡ ὑπαρξη τοῦ δόποιου, φρονοῦμε, πρέπει —βάσει τῶν ὑπαρχωσῶν ἐνδείξεων— νὰ θεωρεῖται πλέον δεδομένη.

Βεβαίως, δὲν μποροῦμε πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἀποφανθοῦμε μετὰ βεβαιότητος περὶ ἄλλων προσώπων ποὺ μετέχουν ἐνδεχομένως στὸ ἐν λόγῳ κωδικογραφικὸ ἔργαστήριο τοῦ πολυγραφωτάτου Γεωργίου Μάνου, ἀλλὰ πρέπει, πάντως, νὰ παρατηρήσουμε δτι κατὰ τὴν Ἱδια χρονικὴ περίοδο δροῦν καὶ γράφουν στὴν "Τύρα δύο ἀκόμη Τύραῖς κωδικογράφοι· δὲ Μηχαήλ Κάλος καὶ δὲ μοναχὸς Γεράσιμος. Τοῦ πρώτου ἔχει διὰ σήμερα ἐντοπισθεῖ ἔνας μόνον κώδικ, φυλασσόμενος στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἀγ. Τριάδος Τύρας²⁹. ἀποτελεῖ χειρόγραφο ἀνομοιοειδοῦς περιεχομένου (Συλλογὴ Ἱδιομέλων Μανουὴλ Πρωτοψάλτου καὶ σύντομον Εἴδομολόγιον Πέτρου Βυζαντίου), χρονολογημένο, πάντως, καὶ ὑπογεγραμμένο στὸ φ. 180r ὡς ἀκολούθως:

Ἐγράφη παρ' ἔμοιον Μηχαήλ Ἀντωνίου / κάλον ὑδρέον· τῷ 1830·
κατὰ μῆνα / Δεκέμβριον./

27. Περιγραφὴ τοῦ κώδικος (Εἴδομολόγιον ἀργὸν Πέτρου Πελοποννησίου καὶ Εἴδομολόγιον σύντομον Μάρκου διμεστίκου, τοῦ ἔτους 1832) βλ. εἰς Γρ. Θ. Στάθη, Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς — "Ἄγιον" Ορος [...], τόμος Β', Αθῆναι 1976, σσ. 614-617.

28. Βλ. Γρηγορίου 16, φ. 217r. Πρβλ. καὶ Γρ. Θ. Στάθη, δ.π., σ. 616.

29. Βλ. Ἀγ. Τριάδος Τύρας 636.

'Ο ἀμητὸς τοῦ δευτέρου ἐκτείνεται σὲ ἑπτὰ μουσικοὺς κώδικες, ἀγιορειτικοὺς σήμερα³⁰, ἐκ τῶν ὅποιων ὑπογράφει μόνον τοὺς δύο· ἔνα Ἀναστασιματάριον τοῦ ἔτους 1824:

Τέλος τοῦ Ἀναστασιματαρίου ἐν νίσω ύδρᾳ 1824 οἰωνίου 20 περιέγραφη πέριεμον Γερασίμου μοναχοῦ.³¹

—εἶναι ὁ σχετικὸς κολοφὼν τοῦ πρώτου κώδικος— καὶ ἔνα Δοξαστάριον Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, γραμμένο κατὰ τὸ 1830:

Τέλος σὺν Θεῷ ἀγίῳ. Τέλος τοῦ δοξασταρίου 1830... Φεβρουαρίου 26 παρὰ Γερασίμου Ἀγιωρίτου... ύδροι³²

—εἶναι τὸ κωδικογραφικὸ σημείωμα τοῦ δευτέρου, δπου ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει ὁ αὐτοχρακτηρισμός του ὡς Ἀγιορείτου μοναχοῦ. Οἱ λοιποὶ κώδικες τοῦ ἰδίου Γερασίμου ταυτίζονται βάσει τῆς γραφῆς του, τὴν ὅποια διακρίνει μιὰ χαρακτηριστικὴ ἰδιοτυπία· δλεῖς οἱ (έρυθρες) μαρτυρίες τῶν ἀνθολογουμένων μουσικῶν κειμένων τίθενται ἐντὸς ἐρυθρᾶς παρενθέσεως, γεγονός πού μᾶλλον πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἐπιρροή του ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔντυπα βιβλία τῆς ψαλτικῆς τέχνης³³.

Εἶναι, πράγματι, ἀξιον περιεργείας τὸ γεγονός ὅτι στοὺς ἀνωτέρω τριάντα καὶ πλέον μουσικοὺς κώδικες τῶν ἔξονομασθέντων Τύραίων κωδικο-

30. Πρόκειται περὶ τῶν ἔξης κωδίκων: Ξενοφῶντος 112, Παντελεήμονος 930, 940, 978, 1021, 1031 καὶ 1032. Πρβλ. καὶ Γρ. Θ. Στάθη, δ.π., σσ. 26-27, 230-231, 248-249, 344-346, 459-461, 480-481 καὶ 482-483 ἀντίστοιχα.

31. Βλ. Παντελεήμονος 930, φ. 96ν. (Πρβλ. καὶ Γρ. Θ. Στάθη, δ.π., σ. 230).

32. Βλ. Ξενοφῶντος 112, σ. 410. (Πρβλ. καὶ Γρ. Θ. Στάθη, δ.π., σ. 27).

33. Βλ. πρόχειρα τὴν ἐν λόγῳ τακτικὴ ἐφαρμοζούμενη στὶς ἀκόλουθες δύο πρῶτες ἔντυπες μουσικές ἐκδόσεις: Νέον // Ἀναστασιματάριον, μεταφρασθὲν κατὰ τὴν νεοφανῆ μέθοδον // τῆς μουσικῆς // ὃπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινούπολει μουσικολογιωτάτων διδασκάλων // καὶ ἐφευρετῶν τοῦ νέου μουσικοῦ συστήματος, νῦν πρῶτον εἰς φῶς ἀχθὲν διὰ τυπογραφικῶν χαρακτήρων // τῆς μουσικῆς, // ἐπὶ τῆς θεοστηρίου τῆς μητρούς τοῦ Ὑψηλοτάτου ἡμῶν Ἀθένηντος // πάσης Οὐγγροβλαχίας Κυρίου Κυρίου Ἀλεξάνδρου // Νικολάου Σούτζου Βοεβόδας, // ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανερωτάτου μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας // Κυρίου Διονυσίου, // ἐκδοθὲν σπουδῇ μὲν ἐπιπόνῳ τοῦ μουσικολογιωτάτου Κυρίου Πέτρου // τοῦ Ἐφεσίου, // φιλοτίμῳ δὲ προκαταβολῇ τοῦ πανευρευεστάτου ἀρχοντος μεγάλου // Βορνίκου Κυρίου Γεργογίου Μπαλλιάνου, // ἐν τῷ τοῦ Βουκονορεστίου νεοσυστάτῳ τυπογραφείῳ // 1820 [=Αθήνα 1999]· καὶ: Σύντομον // Λοξαστάριον // τοῦ ἀοιδόμον // Πέτρου λαμπαδαρίου // τοῦ Ηελοποννήσου, // μεταφρασθὲν κατὰ τὴν νέαν μέθοδον τῆς μουσικῆς // τῶν μουσικολογιωτάτων διδασκάλων τοῦ νέου // συστήματος, // ἥδη εἰς φῶς ἀχθὲν ἀναλόμασιν τῶν ἐκδοτῶν, // ἐν τῷ τοῦ Βουκονορεστίου νεοσυστάτῳ τυπογραφείῳ // 1820 (=φωτοτυπικὴ ἐπανέκδοση ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Κουλτούρα, ἀνεύ τοποχρονολογήσεως [=Αθήνα 1986]).

γράφων, έλάχιστα μέλη τῆς ἐν γένει υδραικῆς φιλοτικῆς παραδόσεως ἢ συγκεκριμένες συνθέσεις Τύπων μελουργῶν καταχωρίζονται. Μόνον σὲ δύο υδραικούς μουσικούς κώδικες (ἀνυπογράφους, ὅμως, καὶ ἀχρονίστους [έγχρονιζομένους, πάντως, βάσει κωδικολογικῶν καὶ μουσικολογικῶν κριτηρίων, περὶ τὰ τέλη τοῦ ιη' μὲν ἀρχές τοῦ ιθ' αἰῶνος]), ἐν τῶν δόποιων ὁ πρῶτος ἀπόκειται στὴν Ἱερὰ Μονὴ Προφήτου Ἡλιού "Τύπος"³⁴, δὲ δεύτερος στὴν Ἱερὰ Μονὴ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου («Ζούρβας») "Τύπος"³⁵, ἀνθολογεῖται ἡ σειρὰ τῶν δικτῶν κατ' ἥχον Χερουβικῶν Δημητρίου τοῦ ἐκ τῆς νήσου "Τύπος". Οἱ ἐν λόγῳ μελουργὸς παραδίδει μιὰν ἐνδιαφέρουσα ἐνότητα ὑμνῶν τῆς θείας Λειτουργίας (συντεθειμένων πρωτοτύπων στὴν παλαιὰ σημειογραφία καὶ ἀνεξηγήτων ὡς σήμερα), ποὺ ἐγγάρισε ἀξιοπρόσεκτη διάδοση σὲ δρισμένα ἀκόμη μεταβυζαντινὰ γειρόγραφα³⁶, ἀνθολογούμενη συνήθως ὑπὸ τὴν ἔξης ἀναγραφή:

Κατ' ἥχον Χερουβικά, συντεθέντα παρὰ καὶ Δημητρίου ἐκ νήσου
"Τύπος" ἥχος α' Οἱ τὰ Χερουβίμ.³⁷

Σήμερα, εἴμαστε πλέον στὴν εὐχάριστη θέση νὰ ταυτίσουμε ἀσφαλῶς αὐτὸν τὸν ἀρίστων ἔξονομαζόμενο Δημητρίο ἐκ τῆς νήσου "Τύπος" πρὸς τὸν μηνημονεύμεντα κωδικογράφο Δημητρίο Μαρούνα, βάσει τῆς ἐπομένης αὐτομαρτυρίας τοῦ τελευταίου, καταχωρισμένης στὸ φ. 99r τοῦ ἐπισημανθέντος ἰδιογράφου αὐτοῦ κωδικος τῆς συλλογῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν:

34. Βλ. Προφήτου Ἡλιού "Τύπος" 620, φφ. 55v-65r.

35. Βλ. Ζούρβας 7, φφ. 81r-93r.

36. Ἐπὸδε τῶν προμηνυμονεύμενων δύο υδραικῶν γειρόγραφων, ἡ συγκεκριμένη ἐνότητα Χερουβικῶν Δημητρίου τοῦ ἐκ τῆς νήσου "Τύπος" ἐνετοπίσθη πρὸς τὸ παρὸν καὶ στοὺς ἐπομένους τρεῖς μουσικοὺς κώδικες: Μεγίστης Λαύρας I 38 (ἀντόγραφον Σωφρονίου προτριγούμενου Λαύρας κατὰ τὸ 1808), φφ. 300r-310r [βλ. Σπυρίδωνος Λαυριώτου - Σωφρονίου Εὖστρατιάδου, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἀγίῳ Όρει), Paris 1925, σ. 194· πρβλ. καὶ Σωφρονίου Εὖστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι, (Παράρτημα τῆς μελέτης Ἀγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα), Paris 1925, σ. 65 (ὅπου καὶ στίχοι περὶ τοῦ ἐν λόγῳ Δημητρίου)], Oxford Gr. liturg. e. 5, φ. 55v κ.έ. [βλ. N. G. Wilson - D. I. Stefanovic, *Manuscripts of Byzantine Chant in Oxford*, Oxford 1963, σ. 37] καὶ Παιδίοντας 2, σσ. 180-201 [βλ. Μανόλη Κ. Χατζηγιανούμη, Μουσικά γειρόγραφα Τονορκωρατίας (1453-1832), δ.π., σσ. 175-176].

37. Η συγκεκριμένη ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ κωδικος Προφήτου Ἡλιού "Τύπος" 620, φ. 55v. Παρεμφερής εἶναι ἡ ἀντίστοιχη ἀναγραφὴ τοῦ κωδικος Ζούρβας 7, φ. 81r [:"Ἐτερα Χερουβικά συντεθέντα παρὰ καὶ Δημητρίου ἐκ νήσου "Τύπος" ἥχος α' Οἱ τὰ Χερουβίμ]. Πρβλ. καὶ τίς (κατ' ὀλίγον διαφοροποιούμενες) σχετικές ἀναγραφὲς τῶν κωδίκων Παιδίοντας 2, σ. 180 [Χερουβικά κατ' ἥχον καὶ Δημητρίου ἐκ νήσου "Τύπος" ἥχος α' Οἱ τὰ Χερουβίμ] καὶ Μεγίστης Λαύρας I 38, φ. 300r [:"Ἐτερα Χερουβικά Δημητρίου "Τύπων" ἥχος α' Οἱ τὰ Χερουβίμ].

Χερουβικὰ Δημητρίου Μαρούνα: ἥχος α' Οἱ τὰ Χερουβίμ³⁸.

‘Η ἀνωτέρω ἀναγραφή, ποὺ ἀφορᾶ βεβαίως στὴν περὶ ἡς ὁ λόγος ἐνότητα τῶν ὄκτω κατ’ ἥχον Χερουβικῶν τοῦ Δημητρίου ἐκ τῆς νήσου “Τύρας, φωτίζει τῷρα πλήρως τὴν ταυτότητα τοῦ μελουργοῦ τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων· ἐπιπροσθέτως, δὲν εἶναι ἵσως περιττὸν νὰ ὑπογραμμισθεῖ πλέον ἐμφαντικῶς ἔδω ὅτι γιὰ τὴν ἐν γένει ἴστορίᾳ τῶν συγκεκριμένων ποιημάτων ἡ ἀνθολόγησή τους στὸν ὡς ἄνω κώδικα προσλαμβάνει ἰδιαίτερη μουσικολογικὴ ἀξία, ὡς ἡ —πρὸς τὸ παρὸν τούλαχιστον ἐντοπισθεῖσα— πρώτη (καὶ, κατὰ τὰ φαινόμενα, μόνη) αὐτόγραφη καταγραφή τους καὶ μάλιστα χρονολογημένη κατὰ τὸ ἔτος 1808.

Πέρα τούτων, εὐάριθμες συνθέσεις “Τύραινων μελουργῶν ἐνετοπίσθησαν πρὸς τὸ παρὸν καὶ σὲ δύο ἀκόμη μουσικὰ χειρόγραφα τοῦ ιθ' αἰῶνος, ποὺ σαφῶς ἀπηχοῦν ὑδραικὴ μουσικὴ παράδοση· τὸ πρῶτο εἶναι ἀγιορείτικό, ἀπόκειται σήμερα στὴν Ιερὰ Μονὴ Κωνσταμονίτου³⁹, καὶ μᾶς γνωρίζει, ὡς μελουργὸν αὐτὴν τὴν φορά, τὸν προμημονευθέντα κωδικογράφο Γεώργιο Μάρο (μὲν ἔνα “Ἄξιόν ἔστι σὲ ἥχο πλάγιον τοῦ τετάρτου⁴⁰), καθὼς καὶ κάποιον Ἀναστάσιο (τοῦ ὅποιού ἀνθολογεῖται ἔνα Κύριε ἐλέησον σὲ ἥχο δεύτερο⁴¹), ποὺ μαρτυρεῖται ἀσφιστῶς ὡς Ἀναστάσιος ὁ Υδραιος. Τὸ δεύτερο χειρόγραφο ἐντοπίσαμε πρότριτα, ἔρευνώντας τὰ κατάλοιπα τοῦ μακαριστοῦ Αἴγινήσου ἱεροφάλτου Εδαγγέλου Μαρίνη⁴². πρόκειται, κατ’ ἀκρίβειαν, γιὰ σπάραγμα κώδικος, δπου δύμας διασφίζεται σημαντικὴ σύνθεση τοῦ ἴδιου Ἀναστασίου τοῦ Τύραιου, μιὰ Λοξολογία δηλαδὴ σὲ ἥχο πλάγιον τοῦ τετάρτου χρωματικό, ἡ ὅποια, μάλιστα, παραδίδεται στὸν ἐν λόγῳ κώδικα διττῶς κατὰ τὴν πρωτότυπή της μορφὴ⁴³ καὶ κατὰ —μεταγενέστερη προφανῶς— αδιορθωμένη ἐκ-

38. Βλ. Βιζαντινοῦ Μουσίου ‘Αθηνῶν 33, φ. 99r (ἐξ αὐτοφίας). Πλήρης ἡ σειρὰ τῶν ὄκτω κατ’ ἥχον Χερουβικῶν ἀνθολογεῖται στὰ φρ. 99r-109r τοῦ κώδικος, ὡς ἔξης: ἥχος α' (φ. 99r), ἥχος β' (φ. 100r), ἥχος γ' (φ. 101v), ἥχος δ' (φ. 103r), ἥχος πλ. α' (φ. 104r), ἥχος πλ. β' (φ. 105v), ἥχος βαρύς (φ. 106v), ἥχος πλ. δ' (φ. 108r).

39. Πρόκειται γιὰ τὸν κώδικα Κωνσταμονίτου 90 (‘Αναστασιματάριον - ‘Αιθολογία, τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ' αἰῶνος). Περιγραφὴ αὐτοῦ βλ. εἰς Γρ. Θ. Στάθη, Τὰ χειρόγραφα βιζαντινῆς μουσικῆς - ‘Αγιον “Ορος [...]”, τόμος Α', Αθῆναι 1975, σσ. 673-674.

40. Βλ. Κωνσταμονίτου 90, φ. 66r [: Τοῦ κώδ. Γεωργίου Ηπατανάννου Μάρου ‘Υδραιον ἥχος πλ. δ' “Ἄξιόν ἔστι. (Πρβλ. καὶ Γρ. Θ. Στάθη, δ.π., σ. 673)].

41. Βλ. Κωνσταμονίτου 90, φ. 66r [: Κέδρ. ‘Αναστασίου ‘Υδραιον ἥχος β' Δι Κύριε ἐλέησον. (Πρβλ. καὶ Γρ. Θ. Στάθη, δ.π.)].

42. Βλ. ‘Αχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, ‘Η ψαλτικὴ τέχνη στὴν Αἴγινα. I. Εδάργελος X. Μαρίνης (1890-1977), ‘Αθῆναι 1995, κυρίως σσ. 47-48 (ὅπου συνοπτικὴ περιγραφὴ τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος [=Συλλογῆς Εδαγγέλου Μαρίνη 4]).

43. Βλ. Συλλογῆς Εδαγγέλου Μαρίνη 4, φρ. 16r-21v [:Λοξολογία χρωματικὴ ἥχον (;) βάσιν (;) τοῦ διὰ τορικὸν παρὰ ‘Αναστασίου ‘Υδραιον (;) ἥχος πλ. δ' μὲ πλ. β' Δόξα σοι

δοχή αύτῆς, κατόπιν ἐπιμεωρήσεως τοῦ διδασκάλου Χουρμούζιου τοῦ Χαρτοφύλακος⁴⁴. Κατὰ τὴν τελευταία αὐτή ἐκδοχή τῆς ἡ συγκεκριμένη Δοξολογία δημοσιεύθηκε στὶς ἀρχές τοῦ αἰώνος μας —τὸ ἔτος 1901—, στὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ μουσικοῦ παραρτήματος τῆς ἐφημερίδος *Φόρμιγξ*⁴⁵ καὶ ἐκεῖθεν ἀναδημοσιεύθηκε σὲ εὐάριθμες σύγχρονες μουσικές ἑκδόσεις⁴⁶.

Ἡ προσωπικότητα τοῦ ἀνωτέρω μνημονεύθητος Ἀναστασίου τοῦ 'Υδραιοῦ, μᾶς συνδέει θαυμάσια μὲ τὴν τελευταία παράμετρο ποὺ ἔξετάζει ἡ παροῦσα μελέτη ἡ διακρίβωση τῆς ταυτότητός του εἶναι θέμα ποὺ ἀπαιτεῖ περαιτέρω ἔρευνα καὶ ἀσφαλῆ στοιχεῖα πού, δυστυχῶς, ἐλλείπουν πρὸς τὸ παρόν. Ἰσως, δυνατός, δὲν ἀπέχουμε μακράν τῆς πραγματικότητος ἀν ταυτίσουμε τὸν ἐν λόγῳ μελουργῷ μὲ τὸν (σύγχρονό του) περίφημο 'Υδραιο πρωτόψαλτην Ἀναστάσιο τὸν Ταπεινό, δόποιος —μαζὶ μὲ τὸν μνημονεύθητον στὴν συνέχεια Γεώργιο Χαλιορῆ — εἶναι καὶ οἱ μόνοι ἐκπρόσωποι τῆς ὑδραιικῆς φιλοτεκῆς παραδόσεως ποὺ δια σήμερα ἐγνώριζε ἡ νφισταμένη μουσικολογικὴ βιβλιογραφία⁴⁷, ἐπαινούμενοι εὐφήμως δια περιώνυμοι ψάλτες κυρίως.

τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς]. Πρβλ. καὶ Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, δ.π., σσ. 75-76 (ὅπου πανομοιοτύπως δημοσιεύονται δείγματα τῆς παρούσης συνθέσεως [συγκεκριμένα, τὰ φ. 16r καὶ 18r τοῦ ἀνωτέρω κώδικος]).

44. Βλ. Συλλογῆς Εὐαγγέλου Μαρίνη 4, φφ. 26r-31v [:Δοξολογία ἥχος πλ. δ' χρωματικὸν (sic) μελοποιηθεῖτα παρ' Ἀναστασίου τοῦ 'Υδραιον ἐπιθεωρηθεῖσα δὲ καὶ ἐπιδιοθωθεῖσα παρὰ τοῦ μουσικολογιστάτου Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος· Λόξα σοι τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς]. Πρβλ. καὶ Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, δ.π., σσ. 77-78 (ὅπου καὶ πάλι δημοσιεύονται πανομοιοτύπως δείγματα τοῦ παρόντος πουλήματος [συγκεκριμένα, τὰ φφ. 26v καὶ 30r τοῦ ἀνωτέρω κώδικος]).

45. Βλ. Μουσικὸν Παράστημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος *Φόρμιγξ*, περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικά μαθήματα ἐσπερινοῦ, δρόζον καὶ λειτονγήλας, τῶν δοκιμωτέων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων. Ἐτὶ δὲ καὶ δημηφόρη δισμάτα. Ἐκδίδοται ἐπιμελείᾳ τῶν κ.κ. Γερμανοῦ Κνιγιαζῆ, Ἰωάννου Θ. Τσώκη καὶ Ηαναγ. Τζανέα, ἔτος Α', ἐν Ἀθήναις 1901, σσ. 22-31 [:Δοξολογία εἰς ἥχον πλ. δ' χρωματικόν. Μελοποιηθεῖσα παρὰ † Ἀναστασίου τοῦ 'Υδραιον, ἐπιθεωρηθεῖσα δὲ καὶ διορθωθεῖσα παρὰ † Χα [(sic) =ον]γμούζιον τοῦ Χαρτοφύλακος· Δόξα σοι τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς].

46. Βλ. Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἀπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐμμάνσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, "Ορθος, Λειτονγήλας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως μετά τινων καλοφωνικῶν εἰδιμῶν, τόμος Β', ἀκολουθία τοῦ "Ορθου, τεῦχος Γ', συμπλήρωμα ἀνθολογῆθεν ὑπὸ Ἀγιορείτου μοναχοῦ Ἀνδρέου Θεοφίλοπούλου [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 706-715 [: Δοξολογία ἥπτο Ἀναστασίου τοῦ 'Υδραιον, ἐπιθεωρηθεῖσα δὲ καὶ διορθωθεῖσα ὑπὸ Χουρμούζιου τοῦ Χαρτοφύλακος· εἰς ἥχον πλ. δ' χρωματικὸν Δόξα σοι τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς] καθὼς καὶ Χαραλάμπους Καρακατσάνη, Ὁκτάηρον Μουσικὸν Λειμωνάριον, τόμος Η', ἥχος πλ. δ' [...], Ἀθῆναι ἐχθῆνται [1993], σσ. 333-340 [:Κων. (sic) διαβ. Ἀναστασίου] Ταπεινοῦ τοῦ 'Υδραιον ἐπιθεωρηθεῖσας Χουρμ. Χαρτοφύλακος· Δόξα σοι τῷ δεῖξαντι τῷ φῶς].

47. Βλ. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς παρὸν ἥμιν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἥμερῶν ἥμιν ἀν-

Τὰ σταιχεῖα ποὺ περὶ τούτων κατέχουμε, προέρχονται ἀπὸ τὴν —κατὰ τὸ ἔτος 1890 κυκλοφορηθεῖσα— μουσικὴ ἔκδοση (ὑπὸ τὸν τίτλο *Νέον Ταμείον Μουσικῆς Ἀνθολογίας*) τοῦ Ὑδραίου πρωτοψάλτου Γεωργίου Χαλιορῆ⁴⁸, στὸν πρόδιογο τῆς ὁποίας ὁ Ἰδίος σημειώνει: «Τὸ ὑφος δπερ μετεχειρίσθην ἐστὶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικόν, μὴ στερούμενον ἀμα τοῦ προφορικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀοιδίμου *Μουσικοδιδασκάλου Ἀραστασίου Ταπεινοῦ*, τοῦ ἐξ Ὅδος, δστις ἦτο ἐκ τῶν καλλίστων ποιητῶν, μαθητοῦ δὲ τοῦ *Γρηγορίου Πρωτοψάλτου*, δν καὶ ἐμιμεῖτο ἄριστα, μετὰ τούτου δέ, τύχῃ ἀγαθῇ, ἐπὶ δεκαετίαν συνέφαλλον»⁴⁹. Στὴν συγκεκριμένη μουσικὴ ἔκδοση —ἐκτὸς τῶν ἵκανῶν προσωπικῶν συνθέσεων τοῦ ἐκδότου Γεωργίου Χαλιορῆ⁵⁰—, καταχωρίζεται καὶ μιὰ σειρὰ ἔφυμάνων τοῦ Ἀκαθίστου ὑμνου, σὲ ἥχο πλάγιον τοῦ τετάρτου, κατὰ σύνθεσην τοῦ ἐν λόγῳ Ἀναστασίου τοῦ Ταπεινοῦ⁵¹. καὶ ἀναμφίβολα, δλα τοῦτα ἀποτελοῦν τεκμήρια τῆς ὀλοκληρωμένης καὶ πολύπλευρης (ὅχι μόνον φαλιτικῆς, ἀλλὰ καὶ συνθετικῆς) προσφορᾶς τῶν δύο τούτων δύκιμων ὑδραικῶν μουσικῶν φυσιογνωμιῶν, ποὺ στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰώνος ἐπισφραγίζουν τὴν ἐν γένει φαλιτικὴ παράδοση τῆς ἴστορικῆς αὐτῆς νήσου τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ. "Ἄν, μάλιστα, ληφθεῖ ὑπ' ὅψιν καὶ ἡ ἀξιόλογη διδακτικὴ δραστη-

μάσαντες ἐπιφρανέστεροι μελωδοί, ὑμογοράφοι, μουσικοί καὶ μουσικολόγοι, ἐν Ἀθήναις 1890 [=Αθήνα 1977], σ. 359 καὶ 494. Τοῦ αὐτοῦ, *Ιστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἥμας (1-1900 μ.Χ.)*, ἐν Ἀθήναις 1904 [=Κατερίνη 1990], σ. 214. Τοῦ αὐτοῦ, *Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήναις 1995, σ. 223, 228 καὶ 237. Φυλίππου 'Α0. Οἰκονόμου, *Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ φαλμαδία - Ιστοριομουσικολογικὴ μελέτη* -, τόμος Α', Αἴγιο 1992, σ. 86. Πρβλ. καὶ Ἀγιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, δ.π., σ. 48, ὑποσημείωση 40.

48. Βλ. *Νέον Ταμείον // Μουσικῆς Ἀνθολογίας // περιέχον // Ἀναστασιματάριον*, δλον τοῦ ἐνιαυτοῦ // τὰ δοξαστικὰ τῶν Λιον καὶ μέρος *Ἐσπερινοῦ*, // δργοσυντόμως καταβασίας τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀπασαν τὴν // ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαυσιον ἀκολουθίαν *Ἐσπερινοῦ*, *"Ορθον*, // *Λειτουργίας*, *Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς*, *Προηγιασμένων*, *"Εγκωμίων* // *Ἐπιταφίου*, *τῆς Λαμπροφρόδου* *Ἀναστάσεως*, *παλοφωνικῶν* // *εἰδιμῶν*, μέρος *Θεωρητικοῦ* καὶ τινῶν δρ̄στων ἀνεκδό/των εἰσέτει μαθημάτων τῶν δειμήσιων διδασκά/λων *Ζαφειρίου* καὶ *Ταπεινοῦ* // ἐπεξεργασθὲν ἥδη καὶ ἐπιδιοχθωθὲν // κατ' ἀναλυτικώτερον, ἐμμελέστερον καὶ πανοπικώτερον τρόπον // ὑπὸ *Γεωργίου Μ. Χαλιορῆ* // *μουσικοδιδασκάλου* ἐξ *Ὕδρας* // συνδρομῇ φιλοτικῶν τῶν ἐξ *Ὕδρας* // φιλομούσων *Μιχαήλ Σακελλαρίου* προσκυνητοῦ καὶ *Γεωρ. Βλαστοῦ* // *νῦν τὸ πρῶτον ἐκδίδοται εἰς τόμους τρεῖς* // μετὰ πολλῶν νεωστὶ μελοποιηθέντων μαθημάτων παρὰ τοῦ ἰδίου ἐκδότου // ἐγκρίσει καὶ ἀδείᾳ τῆς *Ἱερᾶς Συνόδου* τοῦ *Βασιλείου* // τῆς *Ἐλλάδος*, // τόμος πρῶτος // ἐν *Ἀθήναις* // τυπογραφείον καὶ βιβλιοπωλείον // *Κονσονλίνου* καὶ *Ἀθανασιάδου* // παρὰ τῷ ναῷ τῶν ἀγίων Θεοδώρων // 1890.

49. Βλ. αὐτόθι, σ. 5'.

50. Βλ. αὐτόθι, σποράδην.

51. Βλ. αὐτόθι, σ. 182 [:"Ἐτερον Ἀναστ. Κ. Ταπεινοῦ ἥχος πλ. δ' Νη Χαῖρε νύμφη - Ἀλληλούα].

ριότητα ἀμφοτέρων — κυριώτατα δὲ τοῦ Ἀναστασίου Ταπεινοῦ⁵² — ἀντιλαμβανόμαστε εὔκολα ὅτι ἀρχομένου τοῦ αἰῶνός μας ὑφίσταντο ὅλες ἐκεῖνες οἱ προϋποθέσεις, ποὺ γιὰ μὲν τὴν "Τύπον ἔγγυωντο τὴν διμαλή συνέχιση καὶ αἴσια μεταλαμπάδευση τῆς γηγενοῦς μουσικῆς παραδόσεώς της, γιὰ δὲ τὰ ψαλτικὰ πράγματα διλοικήρου τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ κόλπου προοιωνίζοντο τὴν ἀναπόθευκτη ἐπιρροή καὶ γενικώτερη ἐπίδραση ποὺ ἡ ἐν λόγῳ παράδοση σταδιακὰ ἐξήσκησε καὶ προοδευτικὰ ἐπέφερε· ἡ τεκμηριωμένη διαπραγμάτευση τῆς τελευταίας παρατηρήσεως, στοιχειοθετεῖ ὅντως ἐγχείρημα ὃχι μόνον ἀπόλυτα ἐνδιαφέρον ἀλλὰ καὶ ἀκριβῶς διδακτικόν, τὸ δποῖον, δημος, ἀποτελεῖ σαφῶς ἀντικείμενον δόλου, ἰδιαιτέρου, ἀδολεσχήματος⁵³.

52. Ἀπὸ τούς μαθητὰς τοῦ ἐν λόγῳ μουσικοδιδασκάλου μνημονεύονται ἑδῶ οἱ ἐκ Σύρου μουσικώτατοι αὐτάδελφοι Νικόλαος καὶ Θεοφάνης Παπαϊωάννον, διπούδαίος Χιώτης πρωτοψάλτης Νικόλαος Πουλάκης, καθὼς καὶ ὁ ἐκ Σπάρτης πρωτοψάλτης Ἡλλας Ζαχαράκος. Βλ. τίς σχετικές ἐπισημάνσεις εἰς Γεωργίου Ι. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἴστοριαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...], δ.π., σσ. 449, 491 καὶ 496. Τοῦ αὐτοῦ, Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, δ.π., σσ. 178, 196 καὶ 89 ἀντίστοιχα.

53. Ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης παραπέμπεται γιὰ περισσότερα στὸ —μνημονεύομενο ἀνωτέρῳ (ὑποσημείωση 6) καὶ ὑπὸ δημοσίευση — δεύτερο μέρος τῆς παρούσης μελέτης, ἐν κατακλεῖδι τοῦ δόποιου «ἀποτολούμενο» — βάσει τῆς ἐποπτείας ποὺ ἀπὸ τὴν ὥς σήμερα σχετικὴ ἔρευνα εἰμαστεῖ σὲ θέση νὰ ἔχουμε — μιὰ σφαιρικὴ θεώρηση τῆς ὑδραπλήσιας ψαλτικῆς παραδόσεως στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῆς διμοειδοῦς μουσικῆς παραδόσεως διλοικήρου τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ κόλπου.

SUMMARY

Achilles G. Chaldaeakes, «The psaltic tradition on the island of Hydra
I. Hydriam codex writers, melourgoi and chanters».

Regarding the psaltic tradition of the island of Hydra, unfortunately, there is little information that is known to date. However, having studied the entire corpus of byzantine and postbyzantine music codices (under the guise of the analytical cataloguing of the *Hydrian music manuscripts*) residing in both monastic and other collections on the island, I was fortunate to gather enough information regarding the specific topic and on the basis of which a clear enough image of the breadth and value of the said tradition can be sketched.

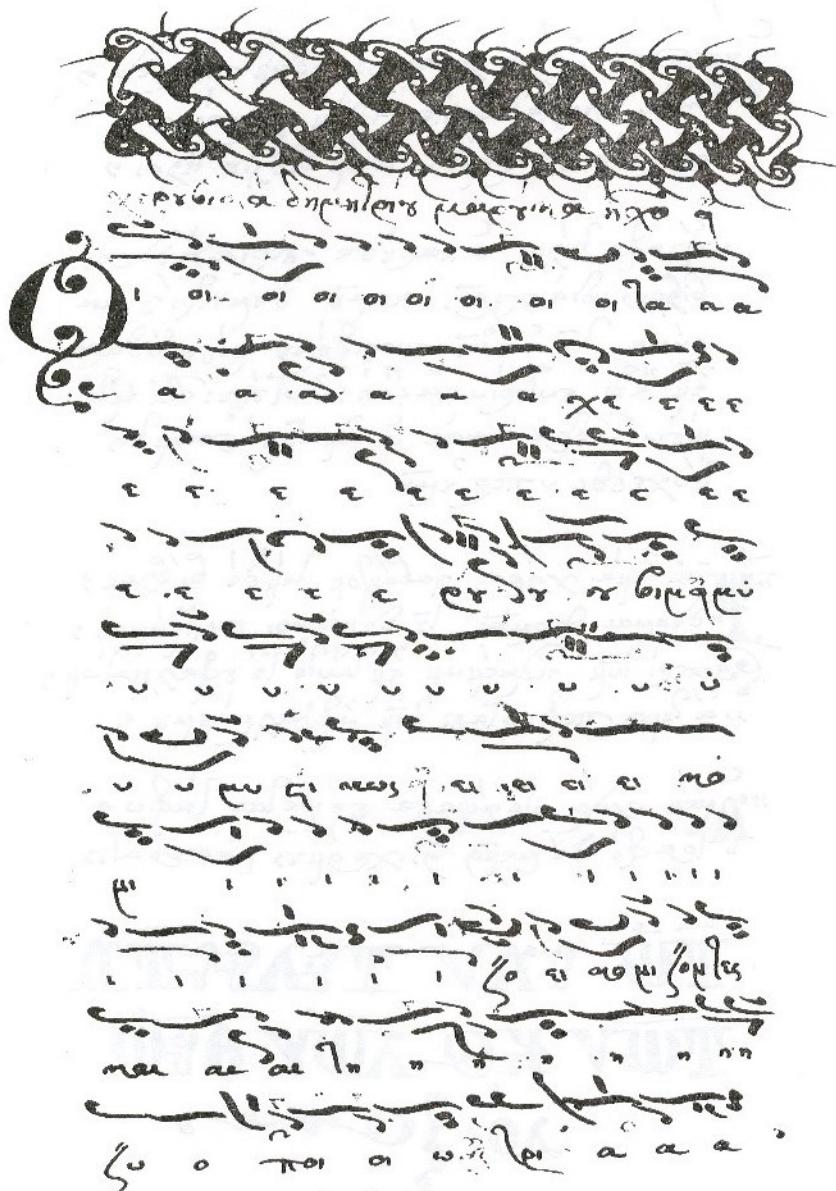
Specifically, the main thing derived from the facts is the valuable musical activity of some native Hydrians, bearers of the blessed psaltic art, information that unambiguously contributes toward a pioneering valuation of the island's general musical tradition. After the necessary scientific research —that is, the comparison of like information found in the remaining music manuscripts both in Greece and the rest of the world, along with a cross-referencing of the resulting data with the existing musicological bibliography— presented here are —as reflected in the to date research— the important findings that make known to us the following Hydrian musical personalities:

A. Codex writers: Panos Oikonomou the reader / Demetrios Maroukas / Georgios and Antonios papa-Ioannou Manos / Michael Kalos / Gerasimos the monk.

B. Melourgoi: Demetrios [Maroukas] of the Island of Hydra / Anastasios the Hydrian / Georgios papa-Ioannou Manos.

C. Chanters: Anastasios the humble / Georgios Chaliories.

My personal research, specific musicological analysis and study of the life and work of the above musical personalities brings to light, in detail, the relation between them (teacher-student relation, general influence on each other's compositions within a specific musical tradition, etc.) and, finally, undoubtedly bares witness to the recognition of the continuous course and amazing height reached by the psaltic art on the said island in the Saronic Gulf.

Καθδιξ Βυζαντινοῦ Μονσείου Ἀθηνῶν 33, φ. 99r. Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτόγραφης καταγραφῆς τῶν κατ' ἥρον χειρογράφων Λημπτοίου Μαρούνα.

„**W**αὶ εἰς ἔμοι χαρεσθήτω μὲν πατέρεσσα,
μὰς ἡμαχεῖσσοις τὸν δικαίωμα,
τὸν μὲν αἵρεσθαις τὸν δικαίωμα τοῦτο,

„εἴηδε τέλος ἡ παρέσσα περιπονθόσσος
τοῖς, διὰ χρέος περὶ δημοτεῖς γε
εύνα τὴν ἐπειτίς περιθώριος μηδεὶς οὐδαρά
τῷ τῷ συντρίψει: οὐδὲν: αὐτός τοι: τοι
μῶν οὐδέτα μὰς διαβαίνουσιν τοις
αὐχεῖσθε οὐ περ τοῦτο

„**T**οῦτος ἀρετὴ χρέας χαροφόρος θητὸς τοῖς θορού,
τοις δεομένοις τῆς διάρρεοι συντίμωρη,
τοις περιττοῖς περιέμοντος ἀντίτοι τοῖς σφαγητοῖς,
τοις οὐρανοφανεστοῖς τοῖς οὐδεναγένεροις,

„**T**ούτος χρέας πεσθεῖσα στήνεται τάχιστος,
τοις δέ περιττοῖς τοῖς σφαγητοῖς μαστοφοβεῖτος

ΤΩΣ ΕΝΥ ΤΕΛΕΣΤΗ ΤΩΝ ΚΟΛΩΝ ΘΕΩ ΔΟ ΖΟΝΕ